

1848 1948-BAN

Múlthasználat és propaganda a néphadsereg születésének hajnalán¹

1848 in 1948. Using History and Propaganda at the Birth of the People's Army

Nineteen forty-eight, the year that celebrated the centenary of the 1848 Revolution in Hungary, was also called “the year of the turn” when the process of Sovietization, culminating in the introduction of a Soviet-type constitution in August the next year, was accelerated. The Centenary offered a great opportunity for the Soviet-backed Communist party to convey its political interpretation of the past, as well as its robust message concerning the present and (the near) future, by employing the machinery of propaganda, symbols, and memory politics. A key actor of the commemorations was the military, parading in the streets of Budapest. This paper analyzes the ways how the distant events of 1848 were revived and enacted in order to provide scenery for the transformation of the country to Peoples' Republic and the military to People's Army.

Keywords: Hungarian People's Army, centennial celebrations of 1948, commemorations, propaganda, military parade, memory politics

„A magyar nép az elmúlt száz esztendő alatt most van először abban a helyzetben, hogy valóra váltsa azokat az eszméket, amelyeket az 1848-as forradalom zászlóira tűzött. Ennek a felismerésnek kétségkívül meglesz egész demokráciánkat erősítő hatása” – nyilatkozta 1948. január 1-jén Rákosi Máttyás államminiszter újjévi köszöntőjében, az 1848-as forradalom és szabadságharc centenáriumi ünnepeinek értelmezéséhez is megadva ezzel az alaphangot.²

Szintén Rákosi volt az, aki a Magyar Kommunista Párt elmúlt évének értékelésére (ugyanakkor küszöbönálló teendőire is utalva) a „fordulat éve” kifejezést alkalmazta 1948 áprilisában kiadott könyvének címében.³ A Kominform megalakulása és az 1947-es „kékcédulás” választások után ekkor már semmi sem állt a kommunista hatalomátvétel útjába.⁴ A folyamat felgyorsulását mutatta az Államvédelmi Hatóság (még a Belügyminisztérium keretei között történő) megalakítása is az ősz elején.⁵ Bár a pártok még külön készültek az évfordulóra, ahogyan Rákosi szavai előre jelezték, a centenáriumi ünnepek, 1848 emlékezete egyre inkább az aktuálpolitikai törekvések és a kommunisták által megszabott „fordulat” ideológiai alátámasztásának rendelődött alá.⁶ Ezzel párhuzamosan pedig

¹ A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült. Köszönöm Hermann Róbert, Závodi Szilvia és Kreutzer Andrea kutatás során nyújtott segítségét.

² *Szabad Nép*, 1948. 01. 01. 1. o.

³ *Rákosi* 1948.

⁴ A Kominform megalakulásának körülményeit lásd *Nagy* 2003.

⁵ *Müller* 2012. 32. o.

⁶ 1848 historiográfiájáról ad áttekintést *Hermann* 1999. és *Hermann* 2011. 11–13. o. Március 15. emlékezetpolitikai felhasználását elemzi *Gyarmati* 1998., ezen belül az 1948–49-es évfordulóra lásd 97–132. o. A centenárium eseményeiről és sajtóvisszhangjáról *Gerő* 1998. és *Gerő* 2004.

a Budapest közterein zajló évfordulós katonai ünnepek, és különösen 1948 őszén a „Honvéd Hét” a szovjet típusú hadsereg megteremtéséhez és a társadalom militarizálásához biztosított pompás külsőségeket.

1848 emlékeztét ez az értelmezés a magyarság négyszáz éve tartó, függetlenségért folytatott és osztályharcos küzdelmeinek egyik igen fontos fejezeteként láttatta, a száz éves évforduló pedig jó alkalom volt az üzenet minél szélesebb körű terjesztésére és napi politikai felhasználására.⁷ Az évforduló politikai irányelveinek meghatározásánál Révai József ennek tudatában a nem kevésbé jelentős aktuális célok megvalósulása érdekében tartotta fontosnak a dicsőséges magyar múlt emlékezetbe idézését és a tömegek mobilizálását.⁸

A jubileumi év tervezett eseményeit kiadvány formájában is közreadták, ez jól mutatja az ünnepek hangsúlyait is, amelyek természetesen elsősorban március 15-ére helyeződtek.⁹ Ezt követte a tervezetben augusztus 20-a, amelynek szekularizációja és újraszabása az „új kenyér ünnepeként” éppen a centenáriumi évben kezdődött, ekkor tiltották meg első alkalommal az előző évben még tömegeket vonzó Szent Jobb körmenet megrendezését is.¹⁰ A harmadik nagy eseménysorozat, a „Szabadság Hete” az eredeti tervek szerint szeptember 18-án kezdődött volna, és szeptember 29-én, a pákozdi csata évfordulójára tervezett programokkal fejeződött volna be.

Azonban a megemlékezések végül nem a (koalíciós összetételű Történelmi Emlékbizottság által) tervezett menetrend szerint valósultak meg, amelynek legfőbb oka volt, hogy a Szovjetunió, Magyarország több ízben hangoztatott kérésének eleget téve, az 1848-as szabadságharc zászlóinak visszaadásáról határozott.¹¹ A visszaadás ünnepélyes keretei átirták az emlékév eredeti programját, és elhomályosították annak más eseményeit, az adományozást ugyanis éppen „Magyarország felszabadulásának harmadik évfordulójára”, április 4-ére időzítették.¹² Bár március 15-én is számos jelentős program került megrendezésre, a hangsúly ezáltal a szabadság ünnepeként tematizált áprilisi dátumra helyeződött. Annál is inkább, mivel a zászlóátadás szimbolikus gesztusának előzményeire jól emlékezhetett a társadalom. Hét évvel a centenáriumi év előtt ugyanis már sor került a 48-as honvédszázadok visszaadására és ünnepélyes felvonultatására Budapest utcáin.¹³ A hangsúlyeltolódás is jelezte az év során számtalan egyéb módon ismételt üzenetet: 1848 örökségét a kommunista párt képviseli, követelése, így a nemzeti függetlenség és a szabadság a szovjet hadsereg segítségével valósultak meg. Már a centenáriumi év ünnepeinél is tetten érhető tehát az a tendencia, melyre Martin Mevius az 1950-es megemlékezések kapcsán figyelt fel: a propagandában március 15-e sztálinizálásával párhuzamosan április 4-éhez nemzeti tartalmak kapcsolódnak, egyfajta jelentéscsere történik.¹⁴ Mindezek szellemében, mintegy az ünnepek előfeltételeként kerülhetett sor február 18-án Moszkvában a magyar–szovjet barátsági, együttműködési és kölcsönös segélynyújtási szerződés aláírás-

⁷ Hermann 2011. 11–12. o.; Gerő 1998. 16–19. o. Vö. *Mód* 1951.

⁸ Mevius 2005. 209. o.

⁹ A centenáriumi eseménynaptára [1948].

¹⁰ Nagy-Saad 1948. 51. o.

¹¹ A zászlók részletes leírását és a visszaadás körülményeit lásd Györkei – Cs. Kottra 2000.

¹² *Népszava*, 76. (1948. 04. 01.) 75. A felszabadulás kifejezés jelentésrétegeiről ír Ungváry 2001–2002.

¹³ Az esemény ráadásul Rákosi személyéhez kötődött, aki állítólag ezzel összefüggésben szabadulhatott a börtönből és emigrálhatott a Szovjetunióba. Vö. Györkei – Cs. Kottra 2000. 19–27. o.

¹⁴ Mevius 2005. 259. o.

sára.¹⁵ Előzőleg az MKP PB határozatilag erősítette meg, hogy a tárgyalások legfontosabb célja a segélynyújtási szerződés és az ezzel összefüggő katonai kérdések tisztázása.¹⁶ A későbbiekben a centenárium őszi programja is módosult, mivel az eredetileg a pákozdi csata évfordulójára időzített katonai ünnepségek a tervekhez képest némileg rövidítve, már szeptember 11-én, néhány nappal Farkas Mihály honvédelmi miniszterre való kinevezését követően elkezdődtek.

A néphadsereg megeremtésének programját az MKP és az SZDP közösen hirdette meg már 1945 januárjában.¹⁷ A párt Katonai Bizottságának felállítására 1946 májusában sor került, ugyanakkor feladatait csak az év novemberében jelölték ki.¹⁸ A programhoz szorosan kapcsolódott a kommunista kötődésű katonai vezetés kinevelése, amelynek egyik legfontosabb terepe az 1947. október 1-jén megnyíló, Kossuthról elnevezett új katonai akadémia lett, az első itt végzett tisztet 1948 augusztusában avatták.¹⁹ Néhány nappal a centenárium évének megnyitója után, 1948 januárjában Rákosi is együttesen hívta fel a figyelmet a hadsereg és a személyi politika kiemelt jelentőségére, hangsúlyozva annak fontosságát, hogy a katonaság soraiba „a munkások, parasztok legöntudatosabb, legfegyvelmezettebb, legegészségesebb és legfejlődőképesebb fiai kerüljenek be”.²⁰ Az MKP Politikai Bizottsága még egyértelműbben fogalmazott: február 22-i ülésén olyan „kommunista befolyás alatt álló demokratikus néphadsereg” megeremtését tűzte ki célul, „amelynek egységes népi demokratikus tisztí és tiszthelyettesi kara van”.²¹

Március 15. előtt egy nappal Sólyom László altábornagy aláírásával *A szabadságharc honvédserege* címmel jelent meg a *Szabad Nép* cikke, amelynek értékelése szerint 1848 hadserege „a szabadság és a haladás hadserege volt a reakció és a zsarnokság zsoldosaival szemben”. A cikk egyben meghatározza az „új honvédség”, „a szabadságharc honvédseregének egyenes leszármazottja” előtt a „centenárium évében” álló feladatot is, mely nem más, mint a néphadsereg programjának megvalósítása „szervezetében, vezetésében és szellemében”.²²

A nyár folyamán a honvédségi szervezet keretén belül, a pártok tevékenységének beültásával párhuzamosan kulturális célú, ún. Kossuth Körök alakultak, amelyek ugyanakkor alkalmasak voltak a kommunista párt befolyásának biztosítására.²³ Szeptember 9-én Farkas Mihályt nevezték ki honvédelmi miniszterre. A beiktatását követő napon az új miniszter az MKP Katonai Bizottság ülésén tartott kemény hangú beszédében annak fontosságát hangsúlyozta, hogy „tiszttában kell lenni azzal, hogy mindenki a munkásosztály, illetve annak élcsapata: a Párt csinált vezetőt, és mindenki csak addig marad vezető, ameddig a munkásosztály érdekében dolgozik, ameddig a Párt utasításait teljesíti”.²⁴

¹⁵ Erőteljes szimbolikus üzenetként értelmezhető, hogy a szerződést az 1948. évi XXI. törvényekben iktatták be, éppen az „1848/49. évi forradalom és szabadságharc emlékének megörökítéséről” rendelkező törvényt megelőző sorszámmal. Vö. *Gyarmati* 1998. 136. o.

¹⁶ *Germuska* 2014. 45. o.

¹⁷ Uo. 19. o.

¹⁸ Uo. 24. o.

¹⁹ *Nagy* 2003.

²⁰ Idézi *Nagy* 2003. 87. o.

²¹ Idézi *Nagy* 2003. 87. o.

²² *Szabad Nép*, 6. (1948. 03. 14.) 62. 15. o. Kiemelés az eredetiben.

²³ Jegyzőkönyv az MDP KV Katonai Bizottsága 1948. 06. 29-i üléséről. MNL OL M-KS-276. f. 84/119. cs. 4. 6e; *Nagy* 2003. 77–88. o.

²⁴ Idézi *Germuska* 2014. 56. o.

Ez volt egyébként a Katonai Bizottság utolsó önálló ülése, mielőtt a Belügyi Bizottsággal összevonva a Rákosi Mátyás által vezetett Államvédelmi Bizottság albizottságaként működött tovább.²⁵

1948-ra tehát a hadsereg átalakításának kérdései is előtérbe kerültek, amelyekhez szintén jól illeszkedett a centenáriumi eseményekhez kapcsolódó emlékezetpolitika. Mind tavasszal, mind a szeptemberi Honvéd Hét keretében katonai pompával megrendezett felvonulásokat tartottak Budapest utcáin, amelyek középpontjába a Szovjetuniótól visszakapott zászlókat helyezték. Áprilisban a Hősök terén került sor a 48-as honvédszászlók ünnepélyes visszaadására, ahol látványos koreográfia keretében a Kossuth Akadémia hallgatói vették át azokat egyenként a szovjet katonáktól. Ezután katonai kísérettel, a hagyományos reprezentációs útvonalon, az Andrássy úton kísérték a zászlókat, majd a menet érintette a Szabadság teret, ahol már állt a szovjet hős emlékmű, amelynél az állami vezetők koszorút helyeztek el. Majd a Nemzeti Múzeumba vitték a 48-as ereklyéket, ahol szeptemberig a centenáriumi kiállításon láthatta azokat a nagyközönség.²⁶

Szinte az új honvédelmi miniszter bejelentésével egyidőben megkezdődött a száz éves honvédség ünnepségsorozata, amelynek hivatalos megnyitóját a Gellérthegy tetején álló a Szabadság szobornál tartották. Innen indult a katonák és rendőrök részvételével zajló váltófutás a Budai Várban lévő 1848-as szoborhoz, ahol a verseny lezárultával szintén koszorúzási ünnepségre került sor. Érdekes ugyanakkor, hogy a levéltári iratokban fennmaradt eredeti tervezethez képest a váltófutás irányát megfordították, felcserélve ezáltal annak kiinduló és végpontját.²⁷ A *Honvéd* tudósításában meg is magyarázta a futás útvonalának üzenetét: „Az emlékműtől induló hármas váltófutó csoportok honvéd, rendőr, szabadságharcos tagjai azzal, hogy céljuk a budavári Honvédszobor volt, azt juttatták kifejezésre, hogy a szovjet csapatok által hozott felszabadulás tette lehetővé, annyi év történelemhamisítás után, a 48-as szabadságharc igazi és méltó megünneplését.”²⁸

Áprilisban és szeptemberben is a felszabadítóként ünnepelt Vörös Hadsereg került a katonai ünnepségek középpontjába. A 48-as zászlók visszaadásával hangsúlyossá tett politikai üzenetet Budapest utcáinak bejárásával, mintegy a város felszínére írva, térben is megjelenítették. Az emlékezetkutatások, így Aleida és Jan Assmann, valamint Paul Connerton munkái szerint az emlékezet szorosan kötődik a térbeliséghez, ugyanakkor a megemlékezési szertartások és testi gyakorlatok, valamint az azokhoz társuló érzelmi töltet egyaránt az emlékezést elősegítő tényezők.²⁹

A Honvéd Hét második napján, szeptember 12-én talán még a tavaszi eseményeknél is látványosabb ünnepség keretében a Somogyi Béla út (ma Károly körút), Bajcsy-Zsilinszky út (ma Margit körút), Szent István körúton, Margit-híd és a Mártírok útja útvonalon szál-

²⁵ Az MDP KV Államvédelmi Bizottsága Katonai Albizottsága üléseinek napirendi jegyzéke. MNL OL M-KS-276. f. 84. cs.; *Germuska* 2014. 56. o.

²⁶ *Györkei – Cs. Kottra* 2000. 19–27. o.

²⁷ Jegyzőkönyv az MDP KV Katonai Bizottsága 1948. 08. 11-i üléséről. MNL OL M-KS-276. f. 54. cs. 7. 6e.

²⁸ *Honvéd*, 3. (1948) 10. sz. 10. o. Szabadságharcosoknak nevezi a forrás a Magyar Szabadságharcos Szövetség többnyire kommunista kötődésű tagjait.

²⁹ Az emlékezet helyhez rögzítettségét és egyéb stabilizátorait tárgyalja *Assmann, A.* 2011. 238–253., 281–324. o.; *Assmann, J.* 1999. 49–64. o., *Connerton* 1989. Az emlékeztetés városi térben megjelenő jeleit és az identitás térbeliségét elemzi *Gyáni* 2007. és *Gyáni* 2013.

lították a honvédszászlókat a Nemzeti Múzeumból a Várban megnyitott Hadtörténeti Múzeumba.³⁰ Az épület homlokzatát látványos drapériával díszítették fel, amely a háborús sérülések még jól látható nyomainak eltakarására is szolgált. A homlokzatot díszítő felirat szintén a néphadsereg elnevezést használta, ez állt rajta: „Függetlenségünk biztosítéka az erős néphadsereg.”³¹ A múzeum a következő évben kezdte meg működését a részben még romos épületben, a nagyközönség ekkor láthatta a gyűjteménybe került zászlókat is. A kiállításon, amelyet annak jegyében nyitottak meg, egymás mellett mutatták be 1848–49 és 1918–19-es emlékeit és eseményeit.³²

A 100 éves Honvédség Hetének további eseményein tömegsport rendezvények, katonai és atlétikai versenyek zajlottak, amelyek szervezésében fontos közreműködő volt az 1948 februárjában alakult társadalmi szervezet, a paramilitáris jellegű Magyar Szabadságharcos Szövetség. A szövetség tagjai, akiket a forrásokban és a korabeli sajtóban szabadságharcosoknak neveztek, a katonákkal és rendőrökkel közösen vonultak fel a katonai parádékon.³³ AZ MDP Titkárság rendezvényeket előkészítő ülésén a Katonai Bizottság javasolta, hogy a honvédség segítse a Szabadságharcos Szövetséget a sportesemények megrendezésében, valamint, hogy „[a]rról is gondoskodjanak, hogy a Szabadságharcosok felvonulása katonás benyomást tegyen – lehetőleg egyenruhához hasonló öltözetben legyenek”.³⁴ A szövetség, amelynek létrehozása a kiépülő diktatúra társadalmi bázisaként a társadalom militarizálását is elősegítette, egy évvel később a Tanácsköztársaság 30. évfordulójának megrendezésében is kulcsszerepet játszott.³⁵

Itt csupán utalnék a diktatórikus rendszerek és testkultusz közötti közismerten szoros összefüggésekre.³⁶ A Honvéd Hét rendezvényeinek helyszínéin, így az Andrássy úton vagy a Margitszigeten is transzparensok hívták fel a figyelmet a sport fontosságára. Az olyan szlogenek, mint „Demokratikus tömegsport – erős nép!” vagy „A sport fegyver a nép kezében” már némiképp az ötvenes évek hangulatát vetítették előre.³⁷

Néhány héttel később, október 1-jén megérkeztek az első szovjet tanácsadók a hadsereghez, majd decemberben *Néphadsereg* címmel indult el a honvédség hetilapja.³⁸ E változások is jelezték, hogy 1948 végére sikerült lerakni a szovjet típusú hadsereg alapjait, amelyre 1951 derekától alkalmazták hivatalosan a „Magyar Néphadsereg” elnevezést.³⁹

³⁰ Ma HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum. *Győrkei – Cs. Kottra* 2000. 19–27. o.; *Szabad Nép*, 6. (1948. 09. 14.) 211. 1. o.

³¹ *Magyar Rendőr*, 2. (1948) 9. [http://magyarrendor.osaarchivum.org/content/; 2015. 11. 02.]

³² *Hetés* 1987. 18–21. o.; *Závodi* 2012. 285–302. o.

³³ Megalakult a Magyar Szabadságharcos Szövetség. Mafirt Krónika 111. 1948. március [http://filmhirdokonline.hu/watch.php?id=6659; 2015.11.02.]; *Szabad Nép*, 6. (1948. 03. 14.) 62. 5. o.; Időrendtervezet a „100 éves Honvédség” hétre, 1948. 08. 11. MNL OL M-KS-276. f. 54. cs. 7. őe.

³⁴ Jegyzőkönyv az MDP Titkárságának 1948. 08. 11-i üléséről. 1948. 08. 11. MNL OL M-KS-276. f. 54. cs. 7. őe.

³⁵ *Apor* 2011. 123–143. o.

³⁶ A kelet-német állam és a sport viszonyát nemrégiben dolgozta fel például *Dennis–Grix* 2012.

³⁷ *Magyar Rendőr*, 2. (1948) 9. [http://magyarrendor.osaarchivum.org/content/; 2015. 11. 02.]

³⁸ A lap indítására már a nyáron javaslat született. Vö. Az MDP KV Politikai Bizottsága üléseinek napirendi jegyzéke. 1948. 06. 28. MNL OL M-KS-276. f. 53. f. 1. őe.; *Ehrenberger* 2001. 76–77. o.

³⁹ *Germuska* 2014. 57. o.

Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc centenáriuma fontos lehetőséget kínált a háborús veszteségből kilábaló magyar társadalom számára identitása keresésére, önbecsülése visszaszerzésére. A szovjet támogatást élvező kommunista párt nacionalista érzelmekre épülő kampányával viszonylag sikeresen használta az évfordulót arra, hogy eljuttassa a társadalomhoz saját leegyszerűsített üzeneteit, és a hatalmat megragadva, a hadsereget „néphadsereggé”, az országot pedig „népi demokráciává” alakítsa. Ugyanakkor 1848 a propagandában bemutatott emlékezete számos paradox elemet hordozott.⁴⁰ A megemlékezések mögött meghúzódó kulcsmotívum, a „felszabadító Vörös Hadsereg” ünneplése három évvel a szovjet csapatok Magyarországra érkezése után, amikor még jól emlékeztek azok ellentmondásos fellépésére, messze nem volt problémamentes.⁴¹ Bár 1948-ban a társadalom egy jó részében erősebb lehetett a felejtés és újratekzés igénye, 1848 kommunisták által sokáig sikeresen uralt emlékezete mind 1956-ban, mind 1989-ben erőteljes mobilizáló erőként jelentkezett a hatalom elleni küzdelmekben.

⁴⁰ Az emlékév üzenetének ambivalens jegyeit lásd *Gerő* 1998. 17–19. o.

⁴¹ A szovjet hadsereg magyarországi tevékenységének árnyoldalairól ír *Ungváry* 2013., *Pető* 1999., *Pető* 2000. és *L. Balogh* 2015.

BIBLIOGRÁFIA

- Apor* 2011. *Apor Péter*: „Praefiguratio: Exemplary History and Temporal Order in the Thirtieth Anniversary of the First Hungarian Soviet Republic of 1919.” *Politics, Religion & Ideology*, 12. (2011) 2. 123–143. o.
- Assmann A.* 2011. *Assmann, Aleida*: Cultural Memory and Western Civilization. Functions, Media, Archives. Cambridge, 2011.
- Assmann J.* 1999. *Assmann, Jan*: A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban. Budapest, 1999.
- L. Balogh* 2015. *L. Balogh Béni* (szerk.): „Törvényes” megszállás. Szovjet csapatok Magyarországon 1944–1947 között. Budapest, 2015.
- Connerton* 1989. *Connerton, Paul*: How Societies Remember. Cambridge, 1989.
- Dennis – Grix* 2012. *Dennis, Mike – Grix, Jonathan*: Sport Under Communism: Behind the East German ‘Miracle’, Basingstoke, 2012.
- Ehrenberger* 2001. *Ehrenberger Róbert* (szerk.): A békétábor magyar hadserege. A magyar demokratikus hadsereg és a Magyar Méphadsereg hadtörténelmi levéltárban őrzött katonai irataiból 1945–1957. Budapest, Könyvkiadó, 2001.
- Germuska* 2014. *Germuska Pál*: A magyar középépipar. Hadiipar és haditechnikai termelés Magyarországon 1945 és 1980 között. Budapest, 2014.
- Germuska–Nagy* 2004. *Germuska Pál – Nagy Tamás*: Az MDP Államvédelmi Bizottsága, Honvédelmi Bizottsága és a Honvédelmi Tanács. *Múltunk*, 49. (2004) 1. 180–210. o.
- Gerő* 1998. *Gerő András* (szerk.): Az államosított forradalom. 1848 centenáriuma. Budapest, 1998.
- Gerő* 2004. *Gerő András*: Képzelt történelem. Budapest, 2004.
- Gyáni* 2007. *Gyáni Gábor*: „Térbeli fordulat” és a várostörténet. *Korunk*, 18. (2007) 7. 4–12. o.
- Gyáni* 2013. *Gyáni Gábor*: A város és az imaginárius történelem. *Irodalmi Szemle*, 56. (2013) 6. 8–20. o.
- Gyarmati* 1998. *Gyarmati György*: Március hatalma, a hatalom márciusa. Fejezetek március 15. ünneplésének történetéből. Budapest, 1998.
- Györkei – Cs. Kottra* 2000. *Györkei Jenő – Cs. Kottra Györgyi*: Dicső ereklyék. Az 1848/49-es magyar forradalom és szabadságharc hadilobogóinak története. Budapest, 2000.
- Hagen* 2008. *Hagen, Joshua*: Parades, Public Space, and Propaganda: The Nazi Culture Parades in Munich. *Geografiska Annaler. Series B, Human Geography*, Vol. 90, No. 4. (2008) 349–367. o.
- Hermann* 1999. *Hermann Róbert*: Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc a magyar történetírásban. *Aetas*, 15. (1999) 1–2. 62–85. o.
- Hermann* 2011. *Hermann Róbert*: Negyvennyolcas történetünk mai állása, Budapest, 2011. 11–13. o.
- Mevius* 2005. *Mevius, Martin*: Agents of Moscow. The Hungarian Communist Party and the Origins of Socialist Patriotism 1941–1953. Oxford, 2005.
- Mód* 1951. *Mód Aladár*: 400 év küzdelem az önálló Magyarorszáért. Budapest, 1951.
- HK 128. (2015) 4.

- Nagy – Saád* 1948. *Nagy Miklós – Saád Béla* (szerk.): Az Új Ember Almanachja. Budapest, 1948.
- Nagy* 2003. *Nagy Tamás*: Katonapolitika a hidegháború kezdetén, 1945-1948. *Valóság*, 46. (2003) 6. 77–88. o.
- Okváth* 1998. *Okváth Imre*: Bástya a béke frontján. Magyar haderő és katonapolitika 1945–1956. Budapest 1998.
- Pető* 1999. *Pető Andrea*: Átvonuló hadsereg, maradandó trauma. Az 1945-ös budapesti nemi erőszak esetek emlékezete, *Történelmi Szemle*, 1999. 1–2.
- Pető* 2000. *Pető Andrea*: Budapest ostroma 1944–1945-ben – női szemmel. *Budapesti Negyed*, 8. (2000) 3–4. Budapest ostroma. 203–220. o.
- Szabó* 1998. *Szabó Róbert*: Politikai propaganda és történelmi ünnep. Adalékok az 1948. márciusi centenáriumi ünnepségek történetéhez. *Történelmi Szemle*, 1998. 3–4.
- Rákosi* 1948. *Rákosi Mátyás*: A fordulat éve. Budapest: Szikra, 1948. [<http://mek.oszk.hu/04400/04493/04493.htm>; 2015. 11. 02.]
- Ungváry* 2001–2002. *Ungváry Krisztián*: Magyarország szovjetizálásának kérdései. *Rubicon*, 2001/10. – 2002/1. 51–55. o.
- Ungváry* 2013. *Ungváry Krisztián*: Budapest ostroma (7. kiad.). Budapest, 2013.
- Závodi* 2012. *Závodi Szilvia*: Adalékok a Hadtörténeti Múzeum háború utáni történetéhez. *A Hadtörténeti Múzeum Értesítője*, 13. (2012) 285–302. o.